

gyermekirodalom (és -kiadás) sanyarú helyzetével. Beszélt arról a Nemzetközi Gyermekirodalmi Szervezetről (IBI), amelyik az irodalmakon felüli és irodalmak közötti hidat igyekszik fölépíteni, s világkongresszusaival, egyéb rendezvényeivel, gyermekillusztráció kiállításaiival, Andersen-díjával, folyóiratával, országokénti szervezeteinek hálózatával szeretné ellensúlyozni a fogyatkozó és silányuló gyermekirodalmi könyvtermést. Végezetül az előadó arról beszélt, hogyan lehetne a világ ugyan létező, gyakorlatilag azonban tevékenységét szüneteltető magyar szervezetet életképessé tenni.

Csáky S. Piroska Bemutatom az újvidéki magyar tanszék könyvtárát című előadásából hiányzott a délelőtti baljósan körülhangzó bajsorolás. „Picurka” optimizmussal mutatta be a közel negyvenéves egyetemi tanszéki könyvtárat, amely az egyetlen csak magyar nyelvű műveket gyűjtő könyvtár a Vajdaságban, s egyúttal a délvidéki magyarság hungarológiai dokumentumtára is. A főként csere és hagyományok útján gyarapodó gyűjtemény rendkívül népszerű a magyar diákság körében, kihasználtsága többszöröse a többi tanszék könyvtárának.

Baricz Zsolt

Filológia és hermeneutika

Bogoly József Ágoston: Ars Philologiae

Az irodalomtörténet-írás vizsgálata, a tudománytörténeti aspektus egyre fontosabb helyet foglal el az újabb kutatásokban, elég csak a „pozitivizmus korának” távolról sem mindig pozitivistá jelenségeit tárgyazó munkákra utalnunk, Németh G. Bélától Dávidházi Péterig sorolhatván szerzőik nevét.

Természetes, hogy a hermeneutikai gondolkodás térhódítása nyomán különösképp előtérbe kerül az irodalmi tradíció önreflexióinak értelmezése. Így – a „korszakolás retorikájára” támaszkodva – fontos szerepet kaphat az egyes irányzatokat reprezentáló életművek bemutatása, akkor is, ha az alkotók nevéhez kötött monografikus célkitűzés – a „pálya egészét” átfogni akaró külsődleges műfaji követelményéből adódóan – nem mindig a leglényesebb kérdéseket veti fel számunkra. E fontos szerep pedig olyan szempontok érvényesülését jelenti, melyek nyomán a tradíció beszédmódja nem csak valamely későbbi, újabbnak tartható nyelvhasználat felől kerülhet spontán-történetietlen megítélésre-alkalmazásra. Hanem a visszatekintés „horizontelválasztó” lehetőségével felismert sajátosságai nyomán következhet be immár az „összeolvadás” eseménye. Így a kritikátörténeti múlt szövegei sem csupán verbális hasonlóságokon alapuló hivatkozási alapok

lehetnek valamilyen „forráskeresés” vagy fejlődéskép számára, hanem újraértelmezésük egyúttal önnön „elvárásrendjük” – feltevéseik és előfeltevéseik – vázolásával járhat együtt. Ez az elvárás tehát a strukturalizmus utáni állapot egyik jele és következménye, melynek a legkörültekintőbben talán éppen a kritikátörténésznek kell megfelelnie. Hiszen az ő szakterülete igényli a legfeltűnőbbben az episztémék megértésének-elkülönítésének módszertani tisztázását, az ennek megfelelő, korszerű elméleti megközelítések eszköztárát. *Bogoly József Ágoston* tanulmánya – hadd mondjuk ki mindjárt az elején – igen magas színvonalon áll helyet e követelmények teljesítésében. Ebből adódóan szélesíti a monográfia szokásos kereteit, olyan határtémákat csatolva gondolatmenetének „főirányához”, melyek nem csak egyetlen „monografikus” téma kidolgozása révén, hanem a pozitivistá beszédmódra vonatkozó tágabb kérdésfeltevések nyomán kerülnek elő.

A könyv tehát bemutatja a magyar késő-positivista irodalomtudománynak a mondotak szerint megérthető jellegzetességeit, s ehhez az *Ars Philologiae* és a pozitivizmus ötvöződését (vonatkozásaik kölcsönösségét) választja a kifejtés terepéül, a meghatározások mozgásának „pályájául”. Így természetes, hogy mindezt a filológiai módszerre alapozó pozitivista irányzat egyik mintapéldájának tekinthető kutatói munkásság, *Tolnai Vilmos* életművének kiemelésével teszi. Annak tudatában, hogy az utókor még csak kevésbé értelmezte újjá a maga számára a kései pozitivizmus örökségét, melyre a szerző szerint éppen a filológia és a hermeneutika kapcsolatának mélyebb átlátása szempontjából lenne szükség. Hiszen a „filológusok is valójában alapvető fokon szövegértelmezők, a hermeneutikai megoldásokat készítik elő.” Sőt, ahogy az egyik zárómegjegyzés fogalmaz: „*Ars Philologiae*: eme megnevezés és megkülönböztetés már a megértés felé nyitott, értelmezésre vállalkozó öntudatos filológiát jelentheti. Ezért a nyelvi jelenségként felfogott műalkotás megértésének előfeltételeit létrehozó irodalmi hermeneutikai törekvések és az intertextualitás elveit érvényesítő kutatói kiindulások közepében értelmezhető a mai, az esztétikai kommunikációt előkészítő szerepe.” A választott „jelentésmező” (filológia és pozitivizmus interferenciája) így nem pusztán a pozitívista elvárásrend egyik elemének „rekonstruktív” újraértékeléséért, hanem a mai horizont egyik fontos történeti előzményeként is tárgyalásra kerül. A szerző imponáló tárgyismerete a századforduló évtizedeinek széles körű áttekintését teszi lehetővé, melyre az átfogó folyamatok pontos fölvázolása éppúgy jellemző, mint szükség esetén a részletek konkrétumainak elemzése. A kettő optimálisan járja át egymást: a mindig lényegkiemelő fejtegetések az általánosítás gazdag anyagot tartalmazó háttérre éppúgy támaszkodnak, mint ahogy az egyes mozzanatok villantják fel távlati összefüggéseiket. A tárgyalás menete körültekintően alapos, gondosan kimunkált, következetes és rendkívül fegyelmezett logikával felépített szerkezetet mu-

tat. Így a pozitívista paradigma átfogó jellemzése (fenomenalizmus, nominalizmus, az értékeléstől való tartózkodás, „szcientizmus”) után problémáfelvető jellegű áttekintést nyújt a könyv Tolnai Vilmos pályájának egészéről, de hasonló összefoglalással zárul is majd a tanulmány, immár a közbülső elemzések eredményeit felhasználva csatlakozva vissza a „kör” kezdőpontjához. E hidszerkezet a hermeneutikai kérdésfeltevésnek és a kérdés újra felvetésének itt szükséges logikáját követi; vagyis a szóba hozott témák és kifejtésük nem egy-egy külön fejezet lineáris rendje szerint kerülnek az olvasó elé, hanem körkörös tárgyalásmóddal. Így a munka végén többször is visszaidéződnek a kezdet felvetései, közben sorra véve a magyar irodalomtörténet-írás helyzetét a századfordulón (nemzetközi összehasonlításban, mentalitástörténeti jellegzetességében, múlt századi öröksége és önreflexiója tekintetében), majd Tolnai Vilmos pályájára visszatérve kerülnek elő – immár egy újabb irányból – a tudósok a filológiáról vallott nézetei, főbb kutatási témái és módszerei, majd pedig a *Bevezetés az irodalomtudományba* című „kézikönyve” zárja a szöveget. (A mű egyébként Bogoly József Ágoston javaslatára jelent meg újra, hasonló kiadásban, a pécsi Pannónia Könyvek sorozatban, 1991-ben.) E körköröség továbbá a fejtegetéseknek kisebb „köreire” épül, vagyis következetesen járja végig a visszakerdezésből fakadó rekonstrukciós és újragondolás kettős irányát. A pozitívista episztémé karakterisztikumára utaló említett kulcsszavak (fenomenalizmus, nominalizmus, stb.) előfordulásai például szintén az értésmódnak-jellemzésnek ebből a korszerű tárgyalásrendjéből következnek.

Mindebből kiemelni, hogy a nemzetközi összevetés tekintetében a német orientáció említése mellett hangsúlyos a francia nyelvterület számbavétele a korábbi kutatások kiegészítésével, például *Brunetière*, *Lanson* szerepének hangsúlyozásával. A rendkívül alaposan feltérképezett pozitívista kontextus mellett meggyőző érveléssel kerülnek szóba az egyéb beszédmódokkal folytatott párbeszéd hatása-eredményei

is. Így a szellemtörténeti kapcsolat, a *Dilthey*-receptió néhány következménye, amely nyomán az „alkotói folyamatokról gyűjtött” adatok problémája merül fel. Igen fontosnak tartjuk a pozitívista módszernek az egyéb kortárs törekvések látásmódjával történő szembesítését, az értelmezés ilyen perspektíváit. Különösen találónak és sokatmondónak érezzük a bíráló megjegyzést a Prágai Nyelvész kör már-már „nyelvszemléleti korszakküszöböt” jelentő munkásságának figyelmen kívül hagyásáról.

A magyar századforduló „mentalitás-története” tekintetében jogos a korszakot alapvetően a későpozitívizmus jegyében minősíteni. Irodalomtudományunkban ekkor kétségkívül domináns pozícióban láthatók a fentebbi elveknek nyomatékos, ha nem is kizárólagos alkalmazása, a tartózkodás az esztétikai, a történet-bölcseleti, az ontológiai szempontoktól, mely be-
idegződéseken többek között *Horváth János* lendített túl, más nézeteivel együtt új szakasz nyitásához segítve a hazai irodalomértés történetét. Hozzátennénk, hogy a századelőn fontos kritika- és irodalomtörténeti törekvések jelentkeztek még, melyek a pozitívizmussal szemben, olykor éppen az iménti szempontok (ontológiai nyelvhasználat, az esztétikai diszkurzus igénye) mentén léptek föl – *Lukács György* és *Babits Mihály* különbözőképp esztétizáló-filozofizáló beszédmódját, mint a századelő jellegzetes nyelvezetét, vagy a nyugatosok „impresszionizmusát” a szerző is említi. De már a századvégen, *Reviczky Gyula* és *Komjáthy Jenő* írásai is szokatlan, „új hangot” jelentettek, pozitívista pályatársaik nem kis bosszúságára. Komjáthy például a *Kritikai szempontok-*

ban (1887) szót emel az „adatgyűjtési mania” ellen, s a költészet filozófiai aspektusáról értekezik. Ami pedig mindezzel összefüggésben az irodalomtudomány önreflexióját illeti, lényeglátóan pontosak *Bogoly József* *Ágostonnak* az emancipálódási folyamatot, a diszciplináris rendszerezés igényét feltáró elemzései.

A szerző hermeneutikai szempontjai olyan széles filológiai alapokra kívánnak támaszkodni, hogy nem csoda, ha a filológiai réteg olykor túlhalad a tudatosított hermeneutikai horizonton, s néhol kilép annak fényköréből.

Olyan bőséges az anyag, hogy nem kerül – talán nem is kerülhet – minden mozzanata reflektáltan e közelítés vonatkozásrendszerébe. Nyilvánvalóan messze meghaladná a kötet tematikai és terjedelmi kereteit az egymást kiegészítő vagy éppen ellentétes mozzanatok szerepének még részletezőbb kifejtése. A har-

*Mindebből kiemelnénk,
hogy a nemzetközi összevetés
tekintetében a német
orientáció említése mellett
hangsúlyos a francia nyelv-
terület számbavétele a korábbi
kutatások kiegészítésével,
például Brunetièrre, Lanson
szerepének hangsúlyozásával.
A rendkívül alaposan fel-
térképezett pozitívista
kontextus mellett meggyőző
érveléssel kerülnek szóba
az egyéb beszédmódokkal
folytatott párbeszéd
hatásai-eredményei is.*

madik fejezet például – az előzőekre építve – minden eddiginél tágabb kontextusba helyezi a századforduló magyar irodalomtörténet-írását, meggyőzően bizonyítja az észrevételt, miszerint „az irodalomtudomány történeti-filológiai diszkurzusának feltételrendszerét széles körben létrehozó pozitívista korszakban a tudományos koreszméknek az irodalomtudományi metodológiai gondolkodásba átforduló érvényesülését tapasztalhatjuk”. A fejezet számos adalékot hoz e tézis alátámasztására, vázolja a kor jelentősebb tudósainak szakmai irányultságát, eredményeit – az említett külföldi forrásokkal is szembesítve. E nagyívű panoráma viszont telhetetlenné teszi az olvasót, aki szívesen olvasna az itt hozott anyag rövid továbbgondolásaként mondjuk a *Riedl-féle* „kor-

szakrekonstruáló" művelődéstörténet és a *Katona Lajos-féle* „műveltségtudomány” kínálkozó párhuzamainak összevetéséről, paradigmatis elteréseiről. (Katona Lajos művei egyébként a maguk „interdiszciplináris” felfogásukkal, a diszkurzusok korábbi határainak lebontásával a korszakra való posztmodern rákérdezés

felől igen fontosnak tünnek.) Mindezzel Bogoly József Ágoston munkájának inspiratív erejére is utalnánk, megjegyezvén, hogy hasonló igényű megoldásokra e fejezetben szintén találunk követendő példát, így néhány lappal korábban *Péterfy Jenő* (antipozitivista, neokantiánus-analitikus kritikái) és *Bodnár Zsigmond* (a pozitivisták történetfilozófiát újító kísérlete) estében. Jól érzékeltetve, hogy egy korszak tudományos

„körképéhez” a szintetizálhatatlan, éppen ellentéteikben érdekes különbözőségek éppúgy hozzátartoznak, mint a többékevésbé közös nevezőre hozható, ekként explikálható találkozások.

A könyv zárófejezete, Tolnai Vilmos pályájának újrafelvezetett bemutatása ezek után éppen azért lehet – anyaggazdagsága mellett – tudománytörténeti elhelyezésében mintaszerű, mivel bőségesen be tudja gyűjteni a mondott elemzési elvek eredményeit. Lehetővé téve Bogoly József Ágoston számára a tárgyalt hagyománynak tudatosan jelenünk idejéből kitekintő, korszerű szempontú interpretációját. Felfigyelvén például Tolnai intertextuális szempontú vizsgálódásaira (*Arany,*

Madách és *Byron* sorainak egybevetése nyomán) vagy a szöveget dinamikusan kezelő, a művet nem véglegesen zárt produktumnak tekintő textológiai elvekre a Madách-filológia problémái kapcsán. Megemlítenénk még a nyelvújításról vallott korabeli nézetek teljes – mondhatjuk így – „episztemológiai” komplexitásának

hangsúlyozását, melynek fényében a mozgalom az egész 18. századra jellemzőnek tartott mentalitás következményének mutatkozik.

Bogoly József Ágoston értekező stílusa, tudományos észjárása tehát folytatja mind a magyar tudománytörténetírás értékes tradícióit (elsősorban Németh G. Béla művein iskolázott jelleggel), miközben az irodalomelmélet módosulásait sem hagyja figyelmen kívül (e téren

Szegedy-Maszák Mihály és *Kulcsár Szabó Ernő* munkássága a legtöbbet hivatkozott forrás). Úgy véljük, a szerzőnek e hagyományörző modernsége, a korábbi nyelvezetekkel az új beszédmódban is dialógusba kerülni tudó képessége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy tehetsége és felkészültsége igazán jelentős, szakterületén megkerülhetetlen művet eredményezzen.

Bogoly József Ágoston: Ars Philologiae. Tolnai Vilmos és az irodalomtudományi pozitívizmus öröksége. Pannónia Könyvek, Pécs 1994.

Eisemann György

A könyv zárófejezete, Tolnai Vilmos pályájának újrafelvezetett bemutatása ezek után éppen azért lehet – anyaggazdagsága mellett – tudománytörténeti elhelyezésében mintaszerű, mivel bőségesen be tudja gyűjteni a mondott elemzési elvek eredményeit. Lehetővé téve Bogoly József Ágoston számára a tárgyalt hagyománynak tudatosan jelenünk idejéből kitekintő, korszerű szempontú interpretációját.